

L'Illa i la ciutat de Xàtiva, eliminades

Autor: Socarrat i Manel Capdevila

Data de publicació: 20-06-2020

Aquest 19 de juny del 2020 fa 313 anys que l'exèrcit de Felip V es va llançar a incendiar i destruir a sang i foc la ciutat de Xàtiva. Alhora, la punta més meridional de Sud-amèrica, va deixar de ser coneguda com a «Illa de Xàtiva». Article d'En Socarrat i d'En Manel Capdevila.

Illa de Xàtiva és la primera denominació que va rebre l'illa principal de l'arxipèlag de la Terra del Foc quan es va saber que era, efectivament, una illa. L'Illa de Xàtiva actualment es diu Isla Grande de Tierra de Fuego (Illa Gran de Terra del Foc).

Antecedents

Fins a principis del segle XVII es considerava que el que hui es coneix com Terra del Foc, a la punta meridional d'Amèrica del Sud, era un continent austral desconegut. Així apareix als mapes de Giacomo Gastaldi 1546 i al d'Anvers Abraham [1] del 1579 sobre l'oceà pacífic, on es dibuixa una gran massa de terra al sud del continent americà.

Aquesta "suposada" gran massa de terra apareix en els mapes de l'època com a «Terra australis», «Terra incognita» i també «Terra magellanica», encara que la franja costanera septentrional apareix citada també amb el vocable Terra del fuogo. El motiu d'aquesta darrera denominació rau en el fet que els expedicionaris que van acompanyar En Magalhães a fer la volta al món observaren constants focs —sembla que provocats pels aborígens— en aquesta costa nord —que hui és l'illa anomenada Illa Gran de Terra del foc—. És, doncs, per això que la costa nord d'aquest continent imaginari va ser coneguda amb la citada expressió «Terra del fuogo». Sigui com sigui, un dels termes que va ser emprat per denominar el nom de l'illa sencera —que, repetim-ho, hom pensava que era un continent— fins a finals de la segona dècada del segle XVII va ser el de "TERRA MAGELLANICA".

El descobriment d'En Diego Ramírez de Arellano

Doncs bé, fou el geògraf i pilot valencià Diego Ramírez de Arellano qui en 1620 confirmà que no es tractava d'un

continent, sinó d'una illa. Feta la constatació, Ramírez de Arellano, que era de Xàtiva, va batejar l'illa com Illa de Xàtiva. El motiu pel qual el Pilot valencià havia viatjat allí era una encomana reial, arran de notícies prèvies que havien arribat a Europa sobre l'expedició holandesa d'En Jacob Le Maire. Va ser aleshores que Felip III encarrega a Ramírez de Arellano i als germans Nodal que confirmaren les notícies sobre un possible pas cap a l'oceà Índic al sud de l'estret de Magallanes. Les denominacions de les terres descobertes o cartografiades, quedaven oficialitzades immediatament i incorporades a la corona. En aquest sentit, es conserva l'informe que el mateix Diego Ramírez de Arellano va fer en qualitat de Pilot Major de la Casa de Contractació i que es titula El reconocimiento del estrecho de Magallanes y San Vicente. Així mateix, es conserva a l'Archivo Nacional, el mapa que podeu veure a la il·lustració adjunta (original o possiblement una còpia del d'En Diego Ramírez de Arellano).

D'altra banda, unes de les illes per ell trobades van rebre el seu nom, atesa la seva gran vàlua com a gran navegant i cosmògraf.

Així mateix cal remarcar que fins no fa gaire En Ramírez de Arellano ha constatat als arxius espanyols com a nascut a Madrid, cosa que no és certa. Ho va descobrir En José María López Piñero. Es veu que els grans personatges no poden ser de Xàtiva.

Mapa de Diego Ramírez de Arellano amb l'Illa de Xàtiva i part de la Patagònia

Desaparició i censura de la denominació Illa de Xàtiva

No està ben clar perquè aquesta denominació no s'ha conservat, però segons diu En José María López Piñero[2], la causa va ser el posicionament incondicional de la Ciutat de Xàtiva a favor de la causa Maulet. Aquest posicionament va provocar el desmesurat càstig de Felip V sobre la ciutat, càstig que es coneix com l'extermini de Xàtiva. Felip V va pretendre no sols fer desaparèixer la ciutat, sinó esborrar-ne, fins i tot, la memòria. Paral·lelament, per aquest motiu es va eliminar també el nom Illa de Xàtiva, de manera que aquest no va tornar a aparèixer en cap mapa. El fet que fóra substituïda per Terra del Foc pot estar relacionat no sols amb el fet que fóra un nom ja existent, sinó també, com ha fet notar l'escriptor de Xàtiva Toni Cucarella[3] amb el fet que la part més destacada del càstig de Felip V va ser l'incendi patit per Xàtiva el 19 de juny de 1707 —sens dubte, l'incendi més gran patit en les poblacions de la Corona d'Aragó en una de les seues ciutats més grans d'aleshores—. L'antic nom es convertí, així, en una malauradament oportuna metàfora del que havia passat a la ciutat valenciana.

Actualitat

Després que la notícia sobre l'antic nom eixira en premsa el juny de 2007[4] l'alcalde de Xàtiva i president de la diputació de València Alfonso Rus va proposar de recuperar l'antic nom d'alguna o altra manera [5]. Tot i la sorpresa amb què la notícia va ser rebuda, ja es coneixia de feia temps que alguna vegada havia existit una «Illa de Xàtiva», car així ho havia recollit En Juan Huerta Morrión en una publicació de la Fira de Xàtiva de 1984[6], així com també el Consell Valencià de Cultura[7] en una ponència per al Museu Marítim de València. En aquesta ponència es mencionava fins i tot l'existència del mapa, cosa que En Juan Huerta no deia, així com tampoc mencionava que l'Illa de Xàtiva era Terra del Foc. La novetat, per tant, va ser la publicació d'un d'aquests mapes el juny de 2007.

Extermini de Xàtiva

Aprofundim en la destrucció de la ciutat. Es coneix per Extermini de Xàtiva l'intent per part del rei borbó Felip V d'esborrar físicament, històricament i jurídica, la ciutat de Xàtiva.

Aquesta expressió, «extermini», va ser utilitzada pels valencians per a Xàtiva abans que s'aplicara a l'intent d'eliminació per part dels nazis de diferents grups humans com els jueus, els eslaus, els dissidents polítics, etc. Així ho prova, per exemple, el títol del llibre publicat per Ventura Pascual i Beltran el 1925: Datos para la historia del Exterminio de Játiva en la guerra de Sucesión, on s'apleguen els testimonis escrits en castellà i català sobre el tema.

L'extermini de Xàtiva tingué com a funció donar un càstig exemplar que atemorira la resta de valencians i propiciara la seua submissió davant les forces borbòniques durant la Guerra de Successió. Tot i que és cert que hi hagué altres incendis, com el de Quart de Poblet o el de Vila-real, el que resulta innovador, no sols en la Guerra de Successió sinó en la història d'Europa, és aquest intent d'esborrament no sols físic, sinó també històric, jurídic i, fins i tot metafòric d'una població. El motiu pel qual es trià Xàtiva és doble:

Per un costat, per la seua forta resistència davant les tropes borbòniques de D'Asfeld i per un altre, per tractar-se de la segona ciutat del Regne de València i per tindre llavors un valor simbòlic afegit pel que representava per a tots els valencians: castigant Xàtiva, eren castigats tots els valencians.

Les paraules del mateix Felip V són il·lustratives:

"L'obstinada rebel·lia amb què fins als termes de la desesperació varen resistir l'entrada de les meues armes els veïns de la ciutat de Xàtiva, per a fer irremissible el crim de la seua perjura infidelitat desatenent la benignitat amb què repetides vegades els vaig flanquejar el perdó, vaig emprar la meua justícia a manar-la arruïnar per a extingir la seua memòria, com es va executar per a càstig de la seua obstinació, i escarment dels que intentessin seguir el seu mateix error."[1]

Així, després del setge de Xàtiva i durant i després l'assalt i el saqueig, no sols s'agredí la milícia, els maulets i els miquelets que la defensaven —cosa normal en una confrontació bèl·lica—, sinó també la població civil indefensa. Arran dels informes que els seus generals Berwick i D'Asfeld li havien elevat, Felip V signa l'ordre d'incendiar Xàtiva, que fou duta a terme el 19 de juny del 1707. Uns dies abans, els supervivents capturats havien estat foragitats de la ciutat per la força i deportats a Castella, i es valorà, fins i tot, la possibilitat de deportar-los a les Índies. Molts d'ells moriren durant la deportació.

Durant l'incendi, les tropes castellanques que la van portar a la pràctica, comandades pel brigadier Chaves, van posar especial cura en la destrucció dels edificis oficials de la ciutat. Així, l'edifici gòtic del consistori xativí quedà completament en ruïnes, i amb ell es cremaren tots els arxius municipals, els quals no sols ho eren de la ciutat sinó també de la Governació de Xàtiva («Governació dellà lo Xúquer»), amb la qual cosa es perdé gran part del bagatge documental del Regne de València.

Una vegada acabat l'incendi i despoblada la ciutat, Felip V dóna l'ordre de crear-ne una de nova i «fidelíssima» (sic), que es diguera Colonia Nueva de San Felipe. Aquesta població nova duria el nom del rei que la creava i no havia de tindre cap mena de vinculació amb l'anterior. Així, es pensava omplir-la amb població nova o amb els (ex-)xativins proborbònics que pogueren demostrar la seua fidelitat. Per a aquesta ciutat es crearen unes noves ordenances i el ministre Macanaz encomana un disseny arquitectònic i urbanístic de nova planta, el qual, una vegada enllestit, requeria enderrocar tot el quedava de la ciutat —llevat dels edificis religiosos— per tal de poder edificar la nova. En aquest sentit, es crearen les «companyies de cavar» a partir dels habitants dels pobles veïns, que tenien com a funció ensorrar les cases de Xàtiva. A aquestes companyies se les animà a emportar-se tot el que trobaren.

Així les coses, la ciutat fou cremada, enderrocada i sotmesa a la rapinya, i la seua població assassinada o deportada.

Però la cosa no acabà aquí, ja que el nom de «Xàtiva» fou substituït a tots els mapes i documents oficials pel de San Felipe, com ja ha estat dit. Fins i tot, fou eliminada del mapes, com també hem dit, la denominació Illa de Xàtiva, que, fins aleshores havia estat aplicada a l'illa gran de Terra del Foc. Recordem que d'aquesta manera es va passar no sols d'una eliminació física i jurídica, sinó també a una eliminació metafòrica, lingüística.

Val a dir que la manca de pressupostos i la caiguda en desgràcia de Macanaz impediren l'enderrocament total i la realització de la nova planta urbanística de San Felipe. A més, tot i que Xàtiva estigué despoblada durant gran part del segle XVIII, una part de l'antiga població anà retornant amb el temps i, finalment, gràcies sobretot a Joaquim Llorenç Villanueva, la ciutat recuperà el seu nom amb les Corts de Cadis.

El 2007, es van realitzar diferents actes commemoratius del 300 aniversari de l'incendi i extermini de Xàtiva. Entre d'altres un gran nombre de xativins vinculats al món de la cultura va signar el Manifest de Xàtiva 1707-2007.

Autors de l'article: En Manel Capdevila i En Socarrat (pseudònim)

Vegeu també

Terra del Foc
Extermini de Xàtiva
Socarrats

Referències

[1] Vegeu una reproducció en línia d'un dels mapes d'aquest cartògraf, on es pot comprovar que no hi ha cap illa al sud d'Amèrica.

[2] José María López Piñero La tecnología de la navegación en la España renacentista Ajuntament de València,

2007, darrer capítol del llibre dedicat a Diego Ramírez de Arellano.

[3] Breu article d'opinió de Toni Cucarella sobre la notícia donada pel periòdic Levante

[4] Notícia del diari Levante.

[5] Notícia de El Diario del fin del Mundo, periòdic de Terra del Foc

[6] Juan Huerta Morrión «Diego Ramírez de Arellano, "el cosmógrafo Ramírez"» dins de Xàtiva, Fira d'Agost, 1984, Ajuntament de Xàtiva, 1984.

[7] Consell Valencià de Cultura, Comissió de Promoció Cultural, Ponència del Museu Marítim, octubre de 1998, pdf, pàg. 2.

Bibliografia

José María López Piñero La tecnología de la navegación en la España renacentista Ajuntament de València, 2007.

Juan Huerta Morrión Diego Ramírez de Arellano, "el cosmógrafo Ramírez" dins de Xàtiva, Fira d'Agost, 1984, Ajuntament de Xàtiva, 1984.

Consell Valencià de Cultura, Comissió de Promoció Cultural, Ponència del Museu Marítim, octubre de 1998, pdf.

Enllaços externs

PDF mencionat en la bibliografia del Consell Valencià de Cultura.<http://cvc.gva.es/archivos/74.pdf>

Enllaç extern:

<https://www.histo.cat/sabies/illa-de-x-tiva>